

An Islamic Approach to the Relationship between a Mentor (Murabbi) and a Mentee (Mutarabbi)

Hossein karamad¹ , Nick Mohammad Khalili²

1. Faculty Member of the Department of Educational Sciences, the Higher Education Complex of the Islamic Humanities, Al-Mustafa International University, Qom, Iran (Corresponding Author).

hkaramadbi@gmail.com

2. PhD student in Educational Sciences, the Higher Education Complex of the Islamic Humanities, Al-Mustafa International University, Qom, Iran.

nkmkhalili@gmail.com

Received: 2024/10/16; Accepted: 2025/03/02

Extended Abstract

Introduction and Objective: Relationship plays a vital role in human life. Through verbal and nonverbal signals from the environment, man shapes the system of thought, emotion, and behavior. This is also discussed concerning a murabbi (mentor) and a mutarabbi (mentee), insofar as the murabbi can guide the mutarabbi's life and happiness. The relationship between the murabbi and the mutarabbi in scientific centers is not limited to the transfer of concepts and knowledge; in addition to scientific and informational issues, mutarabbis identify with the murabbi's personality, traits, and behavioral characteristics. A positive murabbi-mutarabbi relationship is considered an essential social support that can help the mutarabbi in dealing with various issues. The relationship between teacher and student is of great significance in the educational process. The murabbi-mutarabbi relationship is a fundamental one between them. The most important goal of establishing such a relationship is to create change, guide, and educate the various cognitive, emotional, and behavioral aspects of the mutarabbi. The murabbi, who is responsible for teaching and guiding the mutarabbi, plays an important role in establishing and maintaining the relationship. He strives to establish more effective relationships with the mutarabbis in various ways, aiming to create desirable changes in them and develop their abilities and talents. This study aims to examine an Islamic approach to the relationship between the murabbi and the mutarabbi. To achieve the primary goal of the study, the following partial goals are examined:

1. The approaches and Patterns of the relationship between the murabbi and the mutarabbi;
2. The dimensions and components of the relationship between the murabbi and the mutarabbi in the mentioned approaches and patterns;

Research Institute of
Hawzah and University

Islamic Education (EDU)

Journal homepage: <https://islamicedu.rihu.ac.ir/>

Original Article

3. The dimensions and components of the relationship between the murabbi and the mutarabbi with an Islamic approach.

Method: The method of this study is descriptive, analytical and inferential. In this method, first, all the conditions and relationships are described and explained, and then the data are analyzed, and conclusions are drawn from it. The collection of existing materials is a document in which, first, the required data is collected from reliable sources, and then, the desired materials are extracted based on the questions, analyzed, and inferred. In response to the first and second questions, the desired materials have been further described using sources related to the patterns of the relationship between the murabbi and the mutarabbi; however, in response to the third question, in addition, the analytical and inferential method has been used to interpret and analyze the existing Islamic teachings about science and knowledge, the murabbi and the mutarabbi, and to implicitly infer the Islamic approach to the relationship the murabbi and the mutarabbi and its dimensions and components. Therefore, the information sources for this study include documents related to the topic and religious sources, which encompass a wide range of books, research, and academic papers.

Results: Responsibility and fair dealing with the mutarabbi constitute the principal axes of the Islamic approach. In comparison to the Leary communication model that revolves around dominance versus submissiveness and cooperation versus opposition, the Islamic approach emphasizes responsibility versus neglect and fair dealing with discriminatory behavior. Therefore, the primary concern of the murabbi is his responsibility and fair dealing with the mutarabbi. In addition, there are components in the Islamic approach that are against the eight types of murabbi behavior including leadership, helpful and friendly, understanding and friendly, based on giving freedom and responsibility, uncertain, dissatisfied, blaming, and serious behavior in the classroom in the behavioral model of interpersonal interaction of Wobbles et al. Just as in the behavioral model of Wobbles et al., some components are positive and some others are negative, these two types of categories are also considered in the Islamic approach. In addition, the components of leadership, support, understanding, and granting freedom and responsibility are common to both types of approaches. However, in the Islamic approach, there are positive components such as attention to the mutarabbi's abilities and needs and loving behavior, as well as negative components such as lack of attention to the mutarabbi's emotions and personality, lack of attention to material and spiritual needs, lack of care and supervision, and abusive behavior, which are not seen in the behavioral model of Wobbles et al. In contrast, the behavioral model of Wobbles et al. emphasizes negative components, including insecurity, dissatisfaction, blaming, and serious classroom behavior.

Discussion and Conclusion: In the Islamic approach, the murabbi deals with the mutarabbis in a manner that guides them within the framework of responsible and fair behavior, while also attending to their needs and abilities, and exhibiting helpful, understanding, and loving behavior. Furthermore, he avoids tolerance and indifference, and is not indifferent to their needs and emotions; he also refrains from showing offensive behavior. In addition, the murabbi establishes a strong relationship with them and has a loving, supportive, caring, educational, corrective, and disciplinary role. In this approach, the murabbi does not withhold any guidance from his mutarabbis, wants their well-being and happiness, respects them, and strives to honor their personality, without forcing them to rebel against the murabbi. The mutarabbi's ability is one of the important axes of the model of relationship between the murabbi and the mutarabbi, because if the murabbi expects too much from the mutarabbi, the mutarabbi will become isolated and withdrawn due to his inability to meet these expectations and will suffer social and psychological damage. Additionally, a responsible murabbi should consider the diverse needs of the mutarabbi, including physical, psychological, mental, social, and spiritual aspects, and provide educational opportunities that cater to these needs, enabling the mutarabbi to develop into

Research Institute of
Hawzah and University

Islamic Education (EDU)

Journal homepage: <https://islamicedu.rihu.ac.ir/>

Original Article

a well-rounded individual. In addition, observing justice and fairness is another central axis of the murabbi-mutarabbi relationship. Mutarabbis evaluate the murabbis' interactions with their peers; if they perceive the murabbis' behavior as fair or discriminatory, they learn from it and apply the same behavior in their dealings with others. In addition to the principal axes of the relationship between the murabbi and the mutarabbi that were examined, there are also components in this approach, the most essential desirable components being leadership, helpful and understanding behavior, behavior based on granting responsibility and freedom, loving behavior, and motivation. In contrast, a responsible murabbi avoids discriminatory behavior, insults, humiliation, and disregard for the mutarabbis' needs. They respect the emotions and personality of their mutarabbis and monitor and supervise them throughout the entire educational process to ensure they do not slip, neglect, or deviate.

Keywords: Murabbi, Mutarabbi, Patterns of Relationship, Islamic Approach, Relationship Between Murabbi and Mutarabbi

Cite this article: Hossein Karamad & Nick Mohammad Khalili. (2025), "An Islamic Approach to the Relationship between a Mentor (Murabbi) and a Mentee (Mutarabbi)", *Islamic Education*, 20(52): 39-58.

ارتباط مربی و متربی با رویکرد اسلامی

حسین کارآمد^۱ ، نیک محمد خلیلی^۲

۱. عضو هیئت علمی گروه علوم تربیتی مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی وابسته به جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران (نویسنده مسئول).

hkaramadbi@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری علوم تربیتی مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی وابسته به جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

nkmkhalili@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۲

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: ارتباط نقش مهمی در زندگی انسان‌ها دارد. آدمی از طریق پیام‌های کلامی و غیرکلامی که از محیط دریافت می‌کند، نظام فکری، عاطفی و رفتارهای خود را شکل می‌دهد. این امر در ارتباط مربی و متربی نیز مطرح است، تا جایی که مربی می‌تواند الگو دهنده و هدایت کننده مسیر زندگی و سعادت متربی باشد. رابطه مربی و متربی در مراکز علمی محدود به انتقال مفاهیم و دانش نیست، بلکه در کنار مسائل علمی و اطلاعاتی، متربی با شخصیت و صفات و ویژگی‌های رفتاری مربی همانند سازی می‌کند. رابطه مثبت معلم و شاگرد حمایت اجتماعی مهمی تلقی می‌گردد که می‌تواند متربی را در برخورد با مسائل مختلف یاری رساند. در فرایند آموزشی نیز ارتباط میان معلم و شاگرد از اهمیت بسیاری برخوردار است. رابطه مربی و متربی، رابطه اساسی توأم با شناخت یکدیگر است. مهم ترین هدف از برقراری چنین ارتباطی ایجاد تغییر، هدایت و تربیت جنبه‌های مختلف شناختی، عاطفی و رفتاری متربی است. مربی که وظیفه تربیت و هدایت متربی را برعهده دارد، نقش مهمی در برقراری و حفظ ارتباط دارد. وی می‌کوشد تا از راه‌های مختلف با متربی ارتباط بیشتر و موثرتری برقرار نماید تا بتواند در آنان تغییرات مطلوبی ایجاد نماید و توانایی‌ها و استعداد های آنان را شکوفا سازد. هدف اصلی از این پژوهش بررسی ارتباط مربی و متربی با رویکرد اسلامی است. در جهت تحقق اصلی پژوهش، اهداف جزئی زیر بررسی می‌شوند:

۱. رویکردها و الگوهای ارتباط مربی و متربی؛

۲. ابعاد و مؤلفه‌های ارتباط مربی و متربی در رویکردها و الگوهای یادشده؛

۲. ابعاد و مؤلفه‌های ارتباط مربی و متربی با رویکرد اسلامی.

روش: روش این پژوهش از نوع توصیفی تحلیلی و استنتاجی است. در این روش، ابتدا تمام شرایط و روابط توصیف و تشریح می‌شود و سپس داده‌ها مورد تحلیل قرار گرفته، استنتاجاتی از آن به عمل می‌آید. جمع‌آوری مطالب موجود اسنادی است که در آن، نخست، داده‌های مورد نیاز از منابع معتبر جمع‌آوری شده‌اند و پس از آن، مطالب مورد نظر براساس پرسش‌ها استخراج گردیده و مورد تحلیل و استنباط قرار گرفته‌اند. در پاسخ به پرسش اول و دوم، با استفاده از منابع مرتبط با الگوهای ارتباط مربی و متربی، مطالب مورد نظر بیشتر مورد توصیف قرار گرفته‌اند، ولی در پاسخ به پرسش سوم، افزون بر این، از روش تحلیلی و استنتاجی نیز استفاده شده است تا ضمن تفسیر و تحلیل آموزه‌های اسلامی موجود درباره علم و دانش و مربی و متربی، رویکرد اسلامی ارتباط مربی و متربی و ابعاد و مؤلفه‌های آن به صورت ضمنی استنتاج شود. از این رو، منابع اطلاعاتی این پژوهش شامل اسناد و مدارک مرتبط با موضوع و منابع دینی است که طیف گسترده‌ای از کتاب‌ها، پژوهش‌ها و مقالات را در بردارد.

نوع مقاله: پژوهشی

نتایج: مسئولیت‌پذیری و مواجهه عادلانه با متربی محورهای اصلی رویکرد اسلامی را تشکیل می‌دهد. در مقایسه با الگوی ارتباطی لیری که بر محور سلطه‌گری در برابر سلطه‌پذیری و هم‌کاری در برابر مخالفت‌جویی می‌چرخد، در رویکرد اسلامی بر مسئولیت‌پذیری در برابر مسامحه‌کاری و مواجهه عادلانه در برابر رفتار تبعیض‌آمیز تأکید می‌شود. از این رو، دغدغه اصلی مربی مسئولیت‌پذیری و رفتار عادلانه وی با متربی است. همچنین، مؤلفه‌هایی نیز در رویکرد اسلامی وجود دارد که در برابر هشت نوع رفتار مربی شامل رهبری، کمک‌کننده و دوستانه، درک‌کننده و دوستانه، مبتنی‌بر دادن آزادی و مسئولیت، نامطمئن، ناراضی، سرزنش‌کننده و رفتار جدی در کلاس در مدل رفتاری تعامل بین فردی و ابلز و همکاران قرار دارد. همچنانکه در مدل رفتاری و ابلز و همکاران برخی مؤلفه‌ها مثبت و برخی دیگر منفی‌اند، در رویکرد اسلامی نیز این دو نوع دسته‌بندی مطرح است. افزون‌بر این، مؤلفه رهبری، حمایت‌کننده، درک‌کننده و اعطای آزادی و مسئولیت، در هر دو نوع رویکرد مشترک‌اند. باین‌همه، در رویکرد اسلامی، مؤلفه‌های مثبتی چون توجه به توان و نیاز متربی و رفتار محبت‌آمیز و نیز مؤلفه‌های منفی مانند عدم توجه به عواطف و شخصیت متربی، عدم توجه به نیازهای مادی و معنوی، عدم مراقبت و نظارت و رفتار توهین‌آمیز، وجود دارند که در مدل رفتاری و ابلز و همکاران به چشم نمی‌خورد. در برابر، در مدل رفتاری و ابلز و همکاران بر مؤلفه‌های منفی همچون رفتار نامطمئن، ناراضی، سرزنش‌کننده و رفتار جدی در کلاس تأکید می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری: در رویکرد اسلامی، مربی به گونه‌ای با متربی برخورد می‌کند که در چارچوب رفتار مسئولانه و عادلانه و توجه به نیازهای آنان و توان‌شان، به رهبری آنان می‌پردازد و رفتار یاری‌کننده و درک‌کننده و محبت‌آمیز از خود نشان می‌دهد. همچنین، وی از تسامح و بی‌تفاوتی دوری می‌جوید و نسبت به نیازها و عواطف‌شان بی‌توجه نیست و رفتار توهین‌آمیز از خود نشان نمی‌دهد. افزون‌بر این، مربی رابطه مستحکمی با آنان برقرار می‌کند و نقش محبتی، حمایتی و مراقبتی، آموزشی، تادیبی، انضباطی دارد. در این رویکرد، مربی از هیچ نوع راهنمایی به متربی خویش دریغ نمی‌کند، خیر و سعادت آنان را می‌خواهد و به آنان احترام می‌گذارد و در تکریم شخصیت آنان می‌کوشد و آنان را وادار به عصیان در برابر مربیان نمی‌کند. توان متربی یکی از محورهای مهم الگوی ارتباطی بین مربی و متربی به شمار می‌رود، چراکه چنانچه مربی بیش‌ازحد از متربی انتظار داشته باشد، متربی به علت عدم توانایی در انجام آن انزوا و گوشه‌گیری را در پیش گرفته و به آسیب‌های اجتماعی و روانی دچار خواهد شد. همچنین، مربی مسئولیت‌پذیر باید به نیازهای متربیان اعم از جسمانی، روانی، ذهنی، اجتماعی و معنوی متربی توجه نماید و زمینه‌های تربیتی را به گونه‌ای فراهم آورد که این نوع نیازها برآورده شود تا وی به عنوان یک فرد جامع پرورش یابد. افزون‌بر این، رعایت عدالت و انصاف یکی دیگر از محورهای اصلی ارتباط مربی و متربی است. متربیان مواجهه مربی با هموعان خود را می‌سنجند؛ اگر رفتار مربی را عادلانه یا تبعیض‌آمیز ببینند، آن را می‌آموزند و همان رفتار را در مواجهه با دیگران بکار می‌گیرند. افزون‌بر محورهای اصلی ارتباط مربی و متربی که مورد بررسی قرار گرفت، مؤلفه‌هایی نیز در این رویکرد قرار دارند که مؤلفه رهبری، رفتار یاری‌کننده و درک‌کننده، رفتار مبتنی‌بر اعطای مسئولیت و آزادی، رفتار محبت‌آمیز و ایجاد انگیزه، از مهمترین مؤلفه‌های مطلوب به شمار می‌روند. در مقابل مربی مسئولیت‌پذیر از رفتار تبعیض‌آمیز، توهین و تحقیر و عدم توجه به نیازهای متربی پرهیز می‌کند، به عواطف و شخصیت متربی خود احترام می‌گذارد و در تمام روند تعلیم و تربیت از متربی خویش مراقبت و نظارت به عمل می‌آورد تا مبادا دچار لغزش و غفلت گردیده و دچار انحراف گردد.

واژگان کلیدی: مربی، متربی، الگوهای ارتباطی، رویکرد اسلامی، ارتباط مربی و متربی.

۱. مقدمه و بیان مسئله

ارتباط نقش مهمی در زندگی انسان‌ها دارد. آدمی از طریق پیام‌های کلامی و غیرکلامی که از محیط دریافت می‌کند، نظام فکری، عاطفی و رفتارهای خود را شکل می‌دهد (امیری، ۱۳۸۷، ص ۱). این امر در ارتباط مربی و متربی نیز مطرح است، تاجایی که مربی می‌تواند الگو دهنده و هدایت‌کننده مسیر زندگی و سعادت متربی باشد. مربی در لغت به معنای تربیت‌کننده و پرورش‌دهنده (عمید، ۱۳۷۵) و در اصطلاح کسی (اعم از معلم و پدر) است که استعدادهای درونی و فطری متربی را شکوفا می‌سازد و زمینه را برای او فراهم می‌کند تا کمالات نهفته خویش را به فعلیت برساند (سبحانی، ۱۳۸۷، ص ۱۳). مربی همانند راهنما در بیابان است که اگر متربی راه درست را بجوید، او را می‌ستاید و به مقصد مطلوب می‌دهد و اگر به راه انحراف برود، از تباه شدن برحذرش می‌دارد (صادقیان و همکاران، ۱۴۰۲، ص ۱۰۱).

رابطه مربی و متربی در مراکز علمی محدود به انتقال مفاهیم و دانش نیست، بلکه در کنار مسائل علمی و اطلاعاتی، متربی با شخصیت و صفات و ویژگی‌های رفتاری مربی همانندسازی می‌کند. رابطه مثبت معلم و شاگرد حمایت اجتماعی مهمی تلقی می‌گردد که می‌تواند متربی را در برخورد با مسائل مختلف یاری رساند. در فرایند آموزشی نیز ارتباط میان معلم و شاگرد از اهمیت بسیاری برخوردار است. در جریان آموزش و یادگیری باید نوعی هماهنگی دانسته‌ها بین معلم و شاگرد وجود داشته باشد تا این دو بتوانند همدیگر را تحت تاثیر قرار داده و تغییرات لازم را به‌وجود آورند (کارآمد، ۱۳۹۷، ص ۱۲۹). رابطه مربی و متربی، رابطه اساسی توأم با شناخت یکدیگر است. مهمترین هدف از برقراری چنین ارتباطی ایجاد تغییر، هدایت و تربیت جنبه‌های مختلف شناختی، عاطفی و رفتاری متربی است. مربی که وظیفه تربیت و هدایت متربی را برعهده دارد، نقش مهمی در برقراری و حفظ ارتباط دارد. وی می‌کوشد تا از راه‌های مختلف با متربی ارتباط بیشتر و موثرتری برقرار نماید تا بتواند در آنان تغییرات مطلوبی ایجاد نماید و توانایی‌ها و استعدادهای آنان را شکوفا سازد.

لیری^۱ نوعی الگوی ارتباطی را مطرح کرد که شامل دو بعد سلطه‌گری - سلطه‌پذیری DS^۲ (چه کسی ارتباط را کنترل می‌کند) و همکاری - مخالفت‌جویی CO^۳ (در یک ارتباط تا چه اندازه همکاری برقرار می‌شود) است. او معتقد است که کلیه ارتباط‌های انسانی را می‌توان با استفاده از این دو بعد عمودی و افقی به تصویر کشید. دو بعدی که این الگو براساس آن‌ها بیان شده است، به‌عنوان عناصری مهم در توصیف ارتباط‌های میان معلمان و والدین سلاتر^۴ (۱۹۶۲) و تاثیر معلمان بر رویدادهای کلاسی استناد شده است. مورد اخیر نشان می‌دهد که رهبری و خونگرمی معلم دو عامل اصلی و لازم برای توصیف رفتار معلم هستند که این دو عامل بسیار شبیه به دو عامل DS و CD الگوی لیری است. شواهدی موجود است که این دو عامل قابل تعمیم به فرهنگ‌های مختلف است (به نقل از وابلز ولوی، ۱۹۹۱، ص ۱-۱۸). همان‌گونه که در بحث از الگوهای ارتباط مربی و متربی خواهد آمد، برخی از اندیشمندان الگویی را طراحی کرده‌اند که بر روی دو محور الگوی لیری هشت نوع رفتار متفاوت در کلاس را می‌توان نشان داد. منظور از الگو در اینجا مجموعه اجزای تشکیل‌دهنده کل هستند که از ارتباط و انسجام معناداری برخوردارند و در راستای تحقق هدف واحد و مشخص قرار می‌گیرند (فعالی، ۱۳۹۷، ص ۱۳۴). می‌توان گفت الگو چارچوب و ساختار کلی است که اجزای اصلی یک پدیده و روابط معنادار بین آن‌ها و نتایج حاصل از تاثیر و تأثر و کنش و واکنش بین اجزا و متغیرهای اصلی را دربرداشته باشد.

در مقایسه با این الگوها، دین مبین اسلام نگاه ویژه‌ای به علم و دانش دارد و به بهترین شکل ممکن رابطه مربی و متربی را ترسیم کرده است. اسلام مربی را به‌عنوان پدر روحانی معرفی می‌کند. ارزش چنین پدری از پدر واقعی نیز بیشتر است؛ زیرا وی تغذیه روحی و معنوی آدمی را به‌عهده دارد. مطابق با روایت امام باقر (علیه السلام) منظور از طعام در آیه «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» (عبس، ۲۴) علم و دانشی است که غذای روح انسان است؛ «عِلْمُهُ الَّذِي يَأْخُذُهُ مِمَّنْ يَأْخُذُهُ» (برقی، ۱۳۷۱، ۲۲۰؛ بحرانی، ۱۴۱۶، ص ۵۸۵)، و حقیقت انسان نیز روح اوست. در روایت منسوب به امام علی (علیه السلام) «مَنْ عَلَّمَنِي حَرْفًا فَقَدْ صَبَّرَنِي عَبْدًا» (نراقی، بی‌تا، ص ۱۱۲)، حضرت این ارتباط را در سطح بسیار عالی‌تری بین مربی و متربی برقرار می‌کند. در این روایت، آن حضرت می‌فرماید که هر کس حتی یک کلمه به من بیاموزد، مرا بنده خویش

1. Leary

2. Dominance-Submission

3. cooperation-Opposition

4. Slater

ساخته است. از این رو، اسلام کوشیده تا انسانی‌ترین رابطه را بین معلم و شاگرد به وجود بیاورد.

اکنون پرسش اصلی در اینجا این است که براساس منابع اسلامی در ارتباط مربی و متربی چه رویکردی می‌توان ارائه نمود و این رویکرد دارای چه ابعاد و عناصری است؟ این پژوهش درصدد است تا در مقایسه با دیگر رویکردها و الگوهای مختلف ارتباط مربی و متربی، رویکرد متفاوتی از ارتباط مربی و متربی مطابق با منابع اسلامی ارائه دهد. بررسی‌های به‌عمل‌آمده نشان می‌دهد، با اینکه در مورد ارتباط معلم و شاگرد پژوهش‌های فراوانی (همچون بازرگان و صادقی، ۱۳۸۰؛ وابلز^۱، کرتون^۲ و هوی مایرز^۳، ۱۹۸۵) انجام شده است، ولی تحقیق مشخص رویکرد اسلامی ارتباط مربی و متربی که در آن ابعاد و مؤلفه‌ها در چارچوب معینی با یکدیگر مرتبط باشند، یافت نشده است. این پژوهش بنا دارد تا به تبیین رویکرد اسلامی ارتباط مربی و متربی بپردازد و ابعاد و مؤلفه‌های آن را بررسی نماید.

۲. اهداف و پرسش‌های پژوهش

هدف اصلی از این پژوهش بررسی ارتباط مربی و متربی با رویکرد اسلامی است. در جهت تحقق هدف اصلی مورد نظر، نخست، الگوهای مختلف ارتباط مربی و متربی بررسی می‌شود. پرسش‌های زیر محورهای اساسی پژوهش را نشان می‌دهد.

۱. رویکردها و الگوهای ارتباط مربی و متربی کدامند؟

۲. ابعاد و مؤلفه‌های ارتباط مربی و متربی در این رویکردها و الگوها کدام‌اند؟

۳. ابعاد و مؤلفه‌های ارتباط مربی و متربی با رویکرد اسلامی کدام‌اند؟

۳. روش پژوهش

روش این پژوهش از نوع توصیفی تحلیلی و استنتاجی است. در این روش، ابتدا تمام شرایط و روابط توصیف و تشریح می‌شود و سپس داده‌ها مورد تحلیل قرار گرفته، استنتاجاتی از آن به عمل می‌آید. جمع‌آوری مطالب موجود اسنادی است که در آن، نخست، داده‌های مورد نیاز از منابع معتبر جمع‌آوری شده‌اند و پس از آن، مطالب مورد نظر براساس پرسش‌ها استخراج گردیده و مورد تحلیل و استنباط قرار گرفته‌اند. در پاسخ به پرسش اول و دوم، با استفاده از منابع مرتبط با الگوهای ارتباط مربی و متربی، مطالب مورد نظر بیشتر مورد توصیف قرار گرفته‌اند، ولی در پاسخ به پرسش سوم، افزون‌بر این، از روش تحلیلی و استنتاجی نیز استفاده شده است تا ضمن تفسیر و تحلیل آموزه‌های اسلامی موجود درباره علم و دانش و مربی و متربی، رویکرد اسلامی ارتباط مربی و متربی و ابعاد و مؤلفه‌های آن به‌صورت ضمنی استنتاج شود. از این رو، منابع اطلاعاتی این پژوهش شامل اسناد و مدارک مرتبط با موضوع و منابع دینی است که طیف گسترده‌ای از کتاب‌ها، پژوهش‌ها و مقالات را در بردارد.

۴. یافته‌های پژوهش

پس از بیان مسأله، اهداف و پرسش‌ها و روش تحقیق، اکنون نوبت یافته‌های پژوهش است که در دو محور اصلی زیر بیان می‌شود.

۴-۱. رویکردها و الگوهای ارتباط مربی و متربی

رویکردها و الگوهای مختلفی در مورد ارتباط میان فردی ارائه شده است که منظور از آن‌ها ساده‌سازی فرایند پیچیده ارتباط و نظام‌بخشی به آن است. می‌توان گفت که اولین و ساده‌ترین الگوی فرایندی، الگوی ارسطو می‌باشد. او فرایند ارتباط را به طور کلی دارای سه مؤلفه گوینده، گفتار و شنونده یا مخاطب تقسیم می‌کند (محسنیان‌راد، ۱۳۸۴، ص ۳۵۶). توجه و تأمل در الگوهای ارتباطی نشان می‌دهد که از دوران

ارسطو تاکنون در الگوهای ارتباطی تغییر ریشه‌ای رخ نداده است. مولفه‌های اصلی و محوری ارتباط همان عناصر سه‌گانه است که امروزه با عنوان‌های «فرستنده پیام»، «پیام» و «گیرنده پیام» یا «مخاطب» از آن‌ها نام برده می‌شود. تیموتی لیری نمونه‌ای از الگوی ارتباطی را مطرح کرد که شامل دو بعد سلطه‌گری - سلطه‌پذیری DS و همکاری - مخالفت‌جویی CO است. او معتقد بود کلیه ارتباط‌های انسانی را می‌توان با استفاده از این دو بعد به تصویر کشید. نمودار ۱ این دو بعد را نشان می‌دهد.

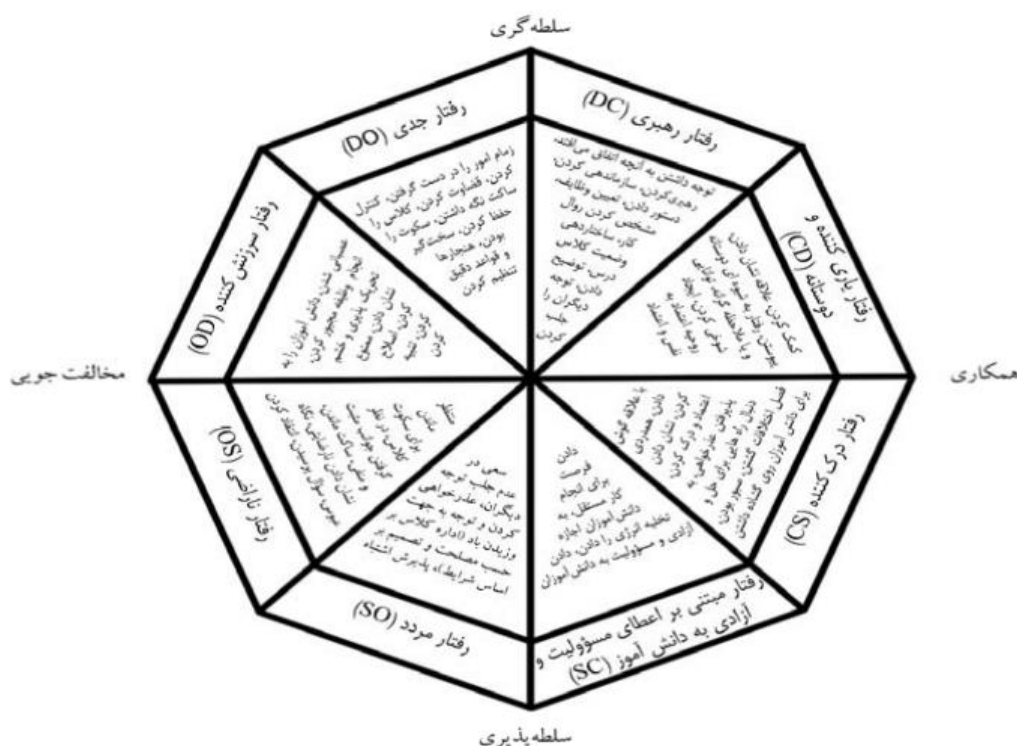
نمودار ۱: الگوی ارتباطی دو بعدی لیری (۱۹۵۷)

برخی اندیشمندان (وابلز ولوی) مدعی هستند، الگوی لیری یک چارچوب موفق برای توصیف رفتار میان‌فردی است. الگوی لیری کاربرد گسترده‌ای در روان‌شناسی بالینی دارد. وابلز، کرتون و هوی مایرز (۱۹۸۵) به‌صورت مرتب از این نمونه برای بررسی رفتار معلم استفاده کرده‌اند. آنان نمونه‌ای را ساخته‌اند که بر روی دو محور الگوی لیری هشت نوع رفتار متفاوت در کلاس را می‌توان نشان داد.

۱. رفتار رهبری کننده^۱ (DC)
۲. رفتار کمک کننده و دوستانه^۲ (CD)
۳. رفتار درک کننده و حمایت گرانه^۳ (CS)
۴. رفتار مبتنی بر دادن آزادی و مسئولیت^۴ (SC)
۵. رفتار نامطمئن^۵ (SO)
۶. رفتار ناراضی^۶ (OS)
۷. رفتار سرزنش کننده^۷ (OD)
۸. رفتار جدی^۸ (DO)

مربیان در تعامل با متربیان خود احتمال دارد درجات متفاوتی از رفتار را در مقیاس ذکر شده بالا از خود نشان دهند. به‌عنوان نمونه، یک معلم احتمال دارد نمره بالایی در مقیاس دوستانه، نمره ضعیفی در مقیاس جدی بودن و نمره متوسطی در مقیاس مبتنی بر آزادی کسب کند. در هریک از این مقیاس‌ها ممکن است فرد نمره‌ای کسب کند که نشان‌دهنده عدم وجود آن رفتار و یا همیشگی بودن آن نوع رفتار را نشان دهد (دن بروک و همکاران، ۲۰۰۴^۹، ص ۴۰۷؛ به نقل از سمیه کوهساری، ۱۳۹۶، ص ۱۳). ترکیبی از مجموع نمرات هشت‌گانه مقیاس مذکور، یک نمونه رفتاری را به وجود می‌آورد که به آن پروفایل تعاملی معلم اطلاق می‌گردد و همیشه در یک نمودار به تصویر کشیده می‌شود. نمودار شماره ۲ هشت نمونه رفتار یادشده را نشان می‌دهد.

-
1. Leadership
 2. Helping and Friendly
 3. Understanding
 4. Student responsibility and freedom
 5. Uncertain
 6. Dissatisfied
 7. Adminishing
 8. Strict
 9. Den Brok and etl.

D: Dominance: سلطه‌گری S: Submission: سلطه‌پذیری O: Opposition: مخالفت‌جویی C: Cooperation: همکاری

نمودار ۲: مدل رفتار تعامل بین فردی معلمان (وابلز و برکلمنز، ۲۰۰۵)

به هر میزان فواصل رفتاری نمودار شماره ۲ به هم نزدیک باشند، مشابهت‌های رفتاری بهتر و بیشتر است. به طور مثال، دو بخش DC و CD ویژگی‌های سلطه‌گری و همکاری را نشان می‌دهند و علائم آشکار در بخش CD در سلطه‌گری بیشتر از همکاری است. در حالی که در بخش مجاور CD رفتار همکاری بیشتر و رفتارهای سلطه‌گری کمتر است. بر اساس مدل لیری و هشت نمونه رفتاری، پرسشنامه تعامل معلم در کشورهای مختلف تهیه شد و قابلیت اعتماد آن در چندین مطالعه به تأیید رسید. (برکلمنز و همکاران، ۱۹۹۰، ص ۲۲۹؛ به نقل از زهرا بازرگان، ۱۳۸۰، ص ۱۰۸)، نتایج سه مطالعه درباره دروس ریاضی و فیزیک پایه نهم و بیولوژی کلاس دوازدهم را تحلیل کردند. یافته‌های پژوهش نشان داد که رابطه مثبتی بین رهبری قوی و جدی معلم به همراه رفتار دوستانه با موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان برقرار است؛ در حالی که دادن آزادی به دانش‌آموزان و رفتار نامطمئن و ناراضی معلم رابطه معکوس با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دارد.

۲-۴. ارتباط مربی و مربی با رویکرد اسلامی

با توجه به جایگاه و اهمیت کرامت انسانی در اسلام، ارتباط مربی و مربی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در متون اسلامی بر ارتباط و رفتار سازنده با فرزندان تأکید شده است و از والدین توقع این است که تا هفت سالگی بر فعالیت‌های آنان نظارت داشته، ولی از تحمیل، پافشاری، خشونت و تنبیه خودداری نمایند و نیازهای آنان را در حد معمول برآورده سازند. در هفت سال دوم، توقع از آنان این است که به یادگیری بپردازند و در جهت رشد علمی و تربیتی و تادیبی خویش فعال باشند و راهنمایی‌های والدین و مربیان را بپذیرا باشند و والدین و مربیان را الگوی خود قرار دهند. در هفت سال سوم، با توجه به رشد عقلی فرزندان و مربیان انتظار می‌رود، با درک شرایط محیطی و عواقب امور، زندگی و رفتار خود را به طور شایسته مدیریت کرده و محترمانه در مسائل مورد نیاز به والدین و مربیان کمک کنند، به طور عاقلانه با آنان رفتار کرده و از رفتارهای پرخاشگرانه و خلاف اخلاق پرهیز نمایند.

از دیدگاه اسلام نقش مربی و والدین در ارتباط با مربیان حمایت‌گرا نه است و به‌ویژه در دوره کودکی، نقش مربیان، حمایتی، مراقبتی، محبتی، آموزشی، تادیبی و انضباطی است. از طرفی، نادیده گرفتن خطاهای کوچک، پذیرش عذر آنان به هنگام خطا، عفو و مهرورزی از مؤلفه‌های اساسی این الگو محسوب می‌شود. در روش رفتاری حمایت‌گرا، مربیان از هیچ نوع راهنمایی به مربیان خویش کوتاهی نمی‌کنند و خیر و سعادت را برای مربیان خود خواهانند (فیض الاسلام، ۱۳۹۲ق، ص ۹۰۳) و در حضور دیگران مربیان را نصیحت و راهنمایی نمی‌کنند تا به شخصیت او ضربه‌ای وارد نشود (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۰ق، ص ۴۸۹). در نتیجه، می‌توان گفت اسلام رویکردی حمایت‌گرا نه از ارتباط مربی و مربی می‌دهد. این رویکرد، در مقایسه با دیگر رویکردها، دارای دو محور اصلی و مؤلفه‌های زیر است که در نمودار ۳ و ۴ نشان داده شده است.

۵. محورهای اصلی رویکرد اسلامی ارتباط مربی و مربی

رویکرد اسلامی ارتباط مربی و مربی دارای دو محور اصلی است که در این جا هریک از آن‌ها به اختصار توضیح داده می‌شوند.

۵-۱. مسئولیت‌پذیری در برابر مسامحه‌کاری

مسئولیت‌پذیری مهمترین محور الگوی ارتباط مربی و مربی به حساب می‌آید که در راس نمودار قرار می‌گیرد. اگر مربی مسئولیت‌پذیر باشد، مراقبت و محافظت از مربی را به‌دنبال خواهد داشت؛ زیرا انسان مسئول همیشه مراقب بوده و در پی انجام مسئولیت خویش است. مربی مسئولیت‌پذیر مراقبت از مربی را یک وظیفه الهی خود دانسته، در انجام آن تقرب به خدا را در نظر دارد و کوتاهی از آن را مخالفت با وظیفه دینی تلقی کرده و هیچ‌گاه در انجام وظیفه دینی خود کوتاهی نخواهد کرد. مطابق با حدیث «أَنَّكَ مَسْئُولٌ عَمَّا وُلِّيَتْهُ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ»، امام علی (علیه السلام) والدین و مربیان را نسبت به پرورش مربیان و کودکان مسئول می‌دانند (همان، ص ۲۶۹). شکل دادن به فعالیت‌هایی که به اجتماعی شدن مربی کمک می‌کند، یکی از مصادیق مسئولیت‌پذیری پدر و یا مربی است. مربی باید فعالیت‌های مربی را به‌سوی نظم و انضباط اجتماعی، پیروی از قوانین، رعایت حقوق دیگران و احترام و محبت به دیگران سوق دهد. توجه به مربی و احترام به او، یکی دیگر از موارد مسئولیت‌پذیری است. اگر مربی مورد توجه مربی قرار بگیرد، احساس عزت و شخصیت می‌کند و اطاعت از دستورات و راهنمایی‌های مربی را در پیش خواهد گرفت. در مقابل، چنانچه مربی احساس کند که مورد توجه مربی نیست، احساس حقارت نموده، انزوا و گوشه‌گیری را در پیش می‌گیرد و در نتیجه، به آسیب‌های اجتماعی و روانی جبران‌ناپذیری دچار می‌شود.

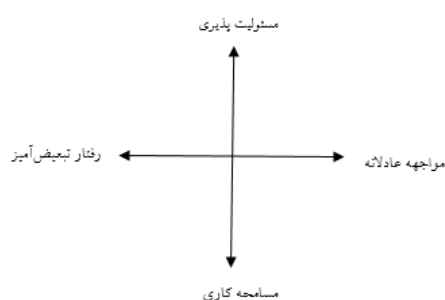
نقطه مقابل مسئولیت‌پذیری، مسامحه‌کاری و یا عدم مسئولیت‌پذیری است که در آن تقاضا و پاسخ‌دهی اندک، روابط عاطفی میان آنان بسیار کم، به نیازهای مربی توجه نمی‌شود و احساس مسئولیت وجود ندارد. نظارت و مراقبت مطلوب و توجه به شخصیت و احترام بسیار اندک است و به سرنوشت فرزند و مربی احساس مسئولیت وجود ندارد.

۵-۲. مواجهه عادلانه در برابر رفتار تبعیض‌آمیز

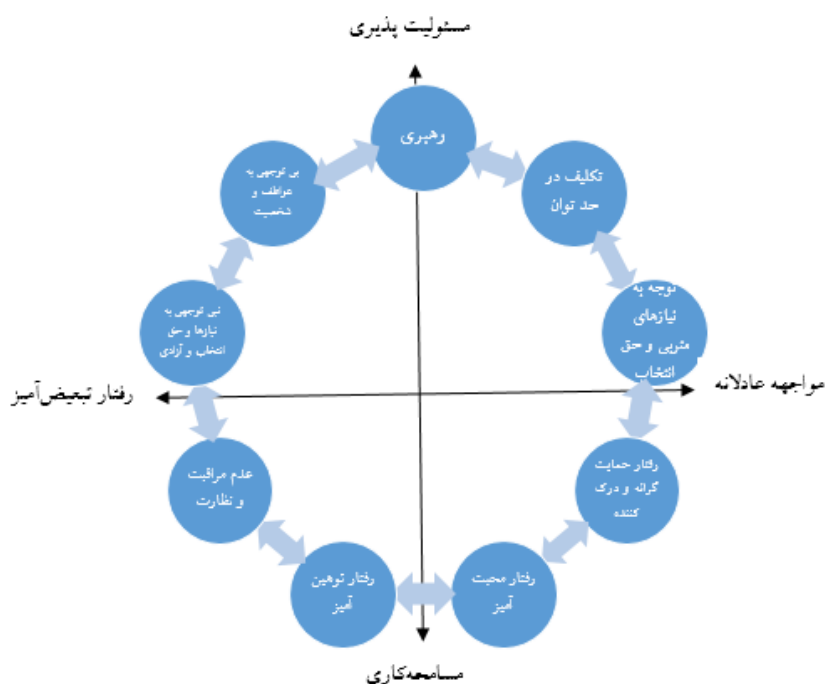
هر انسانی عدالت را می‌ستاید و به‌سوی آن جذب می‌شود و تبعیض را نکوهش می‌کند. رفتار منصفانه و عادلانه نسیمی است که مربی را می‌نوازد و تبعیض و بی‌عدالتی دشمنی است که زخم پایدار بر جا می‌نهد. مربی با نگاه معصومانه در عین حال تیزبین و دقیق می‌نگرد و مواجهه عادلانه یا تبعیض‌آمیز معلم با همه هم‌کلاسی‌های خود را می‌سنجد و می‌آموزد که با دیگران چگونه رفتار کند. بنابراین، مربیان نباید برخورد با مربی عدالت را فراموش کنند و از تبعیض و تمایز قایل شدن بدون جهت بین دانش‌آموزان باید پرهیز نمایند. اگر مربی احساس کند که مربی رفتار تبعیض‌آمیز دارد، نسبت به او و آموزش بدین خواهند شد و به معلم و گفته‌هایش اعتماد نمی‌کنند (شعبانی، ۱۳۷۱). تمام رفتارهای مربی برای مربی قابل تعبیر و تفسیر است و مربی باید در تمام رفتار، گفتار و حرکات خود از قبیل ارتباط کلامی، بصری، دوری، ارزشیابی، تشویق، تنبیه و...، این اصل اخلاقی مهم را رعایت کند. رابطه عاطفی بین مربیان و مربیان بر محور تعادل و متناسب با اهداف والای تربیتی است. رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید: «إِعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ... فِي الْبِرِّ وَاللُّطْفِ» (مجلسی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۰۴، ص ۹۲). در اینجا پدر در جایگاه

مربی و به‌عنوان مربی مورد خطاب است. والدین و مربیان نسبت به سرنوشت متربی‌ان حساس‌اند و آنان را نه تنها به حال خود رها نمی‌کنند، بلکه الگوی رفتاری مناسب برای آن‌ها هستند. از این رو، متربی‌ان هر نوع عملکرد که سلامت روانی و روحی آن‌ها را در معرض خطر قرار دهد، انجام نمی‌دهند و نسبت به آن‌ها مصونیت پیدا می‌کنند.

نقطه مقابل مواجهه عادلانه، رفتار تبعیض‌آمیز است. یکی از عوامل مهم در تقویت روابط برقراری مساوات و عدم تبعیض میان متربی‌ان است. متربی‌ان باید احساس کنند که مربی آن‌ها را به‌طور یکسان دوست می‌دارند و میانشان تبعیض قائل نیست؛ زیرا ترجیح بدون دلیل موجب عداوت و دشمنی متربی‌ان و بدبینی آنان نسبت به مربیان می‌گردد؛ چنان‌که فرزندان حضرت یعقوب گرفتار شدند. حضرت یعقوب با اظهار محبت شدید نسبت به حضرت یوسف حسادت و عداوت برادران را برانگیخت. رفتار تبعیض‌آمیز آثار و پیامدهای بسیار سوئی همچون بدبینی، بی‌اعتمادی، عدم اطاعت و حرف‌شنوی، لجبازی و افت تحصیلی را برای متربی‌ان به دنبال دارد.

نمودار ۳: رویکرد اسلامی ارتباط مربی و متربی

نمودار ۴: مؤلفه‌های رویکرد اسلامی ارتباط مربی و متربی

۶. مؤلفه‌های رویکرد اسلامی ارتباط مربی و متربی

بین محورهای اساسی الگوی اسلامی ارتباط مربی و متربی مؤلفه‌هایی وجود دارد که این محورها آن‌ها را به هم پیوند می‌زند. این مؤلفه‌ها به دو نوع مؤلفه‌های مثبت و منفی تقسیم می‌شود که در اینجا به اختصار توضیح داده می‌شوند.

۶-۱. مؤلفه‌های مثبت ارتباط مربی و متربی

مؤلفه‌های مثبت ارتباط مربی و متربی با رویکرد اسلامی که اثر مطلوب و سازنده بر ارتباط بین آن دو می‌گذارد، شامل موارد زیر می‌باشد.

۱. رهبری در ارتباط و آموزش: شیوه رهبری آموزشی در اسلام مبتنی بر کرامت ذاتی انسان‌هاست. این شیوه که مستفاد از کلام امام علی (علیه السلام) است، بیان می‌کند که رفتار مربی رهبری‌کننده باید نرمش حداکثری را با شدت عمل حداقلی ترکیب و در مواجهه با افراد تا حد امکان نرمش و مدارا نماید. «کسی که نسبت به زیردستانش نرمش نداشته باشد، به خواسته‌اش نمی‌رسد»^۱ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ج ۹۰۶). رهبری، اثرگذاری بر فعالیت‌های یک فرد یا گروه است تا تلاش‌های آنان برای دست‌یابی به هدف در یک موقعیت خاص به نتیجه دلخواه برسد. امیر مومنان امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «خداوند انبیای گرامی را برای انسان‌ها چراغ راه قرار داد تا از این طریق دفینه‌های عقل و فکر انسان را شکوفا نمایند»^۲ (نهج البلاغه، خطبه ۱). یکی از وجوه مشترک بین الگوی دینی و الگوهای دیگر، نوع رهبری و هدایت در ارتباط بین مربی و متربی است. همه این الگوها مربی را رهبری‌کننده ارتباط می‌دانند. مربی می‌تواند ارتباط را به نحو مطلوب ایجاد و حفظ کند. در جریان ارتباط آموزشی، مربی را می‌توان شخص کلیدی و عامل اصلی در کنترل کیفیت آموزش و همچنین نیروی موثر در برقراری ارتباط سودمند در کلاس درس دانست (کارآمد، ۱۳۹۷، ص ۱۳۱). از منظر اندیشمندان تربیتی مسلمان بر رهبری آموزشی و پرورشی مربی و توجه و مسئولیت‌پذیری وی نسبت به متربی و آنچه در فرایند تربیت اتفاق می‌افتد، تأکید فراوان شده‌است (اخوان الصفا، ۱۴۰۵؛ مسکویه، ۱۳۷۱، ص ۱۲۵؛ غزالی، ۱۳۶۴، ص ۵۵؛ شهید ثانی، ۱۳۶۸، ص ۱۷۹). از منظر دینی و مریبان بزرگ، ساماندهی، برنامه‌ریزی و تعیین وظایف تربیتی برعهده مربی است. مربی باید از تمامی کم‌وکیف مسائل تربیتی و تعلیمی در کلاس درس و فضای آموزشی آگاه بوده و مسئولیت‌پذیر باشد.

۲. تکلیف در حد وسع و توان متربی: یکی از آثار و لوازم مسئولیت‌پذیری مربی تکلیف به اندازه توان متربی است. مریبان خوب، تکالیف در حد توان متربی خود دارند؛ والدین در تعامل و ارتباط با آنان متناسب با رشد عقلی و توانایی‌شان عواطف نشان می‌دهند؛ از تنبیه‌های بدنی سخت و قهر طولانی مدت پرهیز می‌کنند. «کسی گفته است: از فرزندم به امام کاظم شکایت کردم ایشان فرمود: او را زن، با او قهر کن ولی طول نده»^۳ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۴، ص ۹۹). مریبان مسئول تمام سعی خود را به کار می‌گیرند تا متربیان خوب و نیکو پرورش یافته و اعمال شایسته انجام دهند. پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمودند: «خداوند رحمت کند پدر و مادری را که فرزندشان را با رفتارشان در نیکی به خودشان یاری کنند»^۴ (همان، ج ۱، ص ۶۷) و باعث زینت و افتخار و آبروی آنها باشد؛ علی بن الحسین (علیه السلام) فرمودند: «پس در کار (تربیت) او، همانند کسی رفتار کن که در این دنیا با اثر نیکش در حق او کارش را می‌آراید...»^۵ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۰، ص ۲۶۳). آنها آنچه را که متربیان توانایی داشته و آن را انجام داده، می‌پذیرند و انتظارات بیش‌ازحد توانایی و قدرت از آنها ندارند و آنان را به کارهای ناشایسته وادار نمی‌کنند؛ و در حضور آنها از دروغ‌گویی پرهیز می‌کنند و رفتارهای خلاف اخلاق و ضوابط مرتکب نمی‌شوند؛ «قَالَ الصَّادِقُ (علیه السلام): قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله): رَحِمَ اللَّهُ مَنْ أَعَانَ وَلَدَهُ عَلَى بَرٍّ قَالَ قُلْتُ كَيْفَ يُعِينُهُ عَلَى بَرٍّ قَالَ يَقْبَلُ مِيسُورَهُ وَيَتَجَاوَزُ عَنْ مَعْسُورِهِ وَلَا يُرْهِقُهُ وَلَا يَخْرُقُ بِهِ» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۳، ص ۱۱۴).

۳. توجه به نیازهای متربی و اعطای مسئولیت و آزادی به متربی: توجه به نیازهای متربی یکی دیگر از آثار و نتایج مسئولیت‌پذیری مربی است. نیازهای متربی تنها به مسائل مادی و مالی محدود نمی‌شود، بلکه شامل انواع گوناگون نیازهای روحی و روانی و ذهنی عاطفی متربی نیز می‌شود. یکی از نیازهای اساسی متربی تربیت صحیح و آموزش به موقع آداب و رسوم زندگی اجتماعی، شغلی و تربیت عقلانی است. برآوردن این نوع نیازها در درجه اول به‌عهده پدر و در درجه دوم به‌عهده مربی آموزشی می‌باشد تا در زمان مناسب به آن اقدام نمایند. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نمونه دیگر این مسئولیت‌پذیری والدین را حق فرزندان برآنان دانسته و بر ضرورت پذیرش مسئولیت آموزش و تربیت فرزندان تأکید فرموده‌است: «حَقُّ الْوَلَدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ ... وَيُحَسِّنَ آدَبَهُ» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۲). امام صادق (علیه السلام) نیز بر تأثیر رفتار والدین در بهداشت

۱. مَنْ لَمْ يَلِنْ لِمَنْ دُونَهُ لَمْ يَنْلِ حَاجَتَهُ.

۲. وَ يُبَيِّرُوا لَهُمْ دَفَائِنَ الْعُقُولِ.

۳. وَ قَالَ بَعْضُهُمْ شَكُوْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ مُوسَى إِنَّمَا لِي فَقَالَ لَا تَضْرِبُهُ وَ أَمْجُرُهُ وَ لَا تُطْلُ؛

۴. فَقَالَ الرَّسُولُ (صلی الله علیه و آله): رَحِمَ اللَّهُ وَالِدَيْنِ أَعَانَا وَلَدَهُمَا عَلَى بَرٍّ هُمَا.

۵. قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ (علیه السلام): فَاعْمَلْ فِي أَمْرِ عَمَلِ الْمُتَزَيِّنِ بِحُسْنِ آثَرِهِ عَلَيْهِ فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا..

روانی فرزندان که نیاز روحی - روانی آنها است تاکید فرموده نگهداری از مبتلا شدن به ناپهنجاری‌های روانی، اخلاقی، شخصیتی فرزندان و نسل‌های بعدی آنان را به طرز عمل و رفتار آموزشی و تربیتی والدین مربوط دانسته است.

انسان موجودی مختار است و کارها و خواسته‌های خود را از روی علم و آگاهی بررسی می‌کند و سرانجام تصمیم می‌گیرد تا کاری را انجام دهد یا ترک کند. این اختیار و آزادی بر فعل و ترک از آغاز تا پایان کار وجود دارد. از منظر قرآن کریم و احادیث، انسان موجودی مختار بوده و اختیار در سرشت او نهاده شده است. اصل نزول قرآن و بعثت انبیا شاهی قطعی است بر اینکه خداوند انسان را مختار می‌داند. آیه مبارکه «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا» (انسان، ۳) شاهی بر اختیار و آزادی انسان است. در برنامه‌های تربیتی نیز مربی باید آزادی و اختیار او را مدنظر قرار داده و با اعطای مسئولیت و آزادی رفتار نماید. از نظر منابع اسلامی پرورش شخصیت مربی در جنبه‌های مختلف روانی، عاطفی، معنوی، فردی و اجتماعی حایز اهمیت است. مربی باید بتواند توان فکری و عقلی مربی را تحریک نماید تا وی خود به حقیقت دست یابد. مربی با انتخاب روش مناسب می‌تواند شخصیت نیکو را در مربی ایجاد کند و ویژگی‌های هماهنگ با فطرت را برای او فراهم سازد تا عاقلانه بیندیشد و روابط سالم و انسانی با دیگران برقرار کند (حر عاملی، ۱۴۱۲، ج ۵، ص ۱۱۵). از دیدگاه اسلام مربی موجود بی‌اراده‌ای نیست، بلکه مختار و دارای آزادی و حق انتخاب است. او می‌تواند سخنان گوناگون را بشنود، ولی با انتخاب خود نیکوترین آن‌ها را برگزیند و از آن پیروی نماید. «الَّذِينَ يَسْمَعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ» (زمر، ۱۸). براساس این آیه، زمینه انتخاب و آزادی برای مربی فراهم می‌شود تا وی خودش از میان سخنان موجود بهترین آن‌ها را انتخاب نماید. می‌توان گفت که در فرایند ارتباط، گیرنده بایستی بهترین منبع را برای دریافت پیام انتخاب کند. در این صورت، درک مخاطب از پیام افزایش خواهد یافت و مربی بهترین و جامع‌ترین پیام را بر می‌گزیند (قرائتی، ۱۳۷۴، ص ۱۵۶). مربی هم حق انتخاب به مربی می‌دهد و هم مسئولیتی در حد توان از او انتظار دارد.

۴. رفتار حمایت‌گرانه و درک‌کننده: مربی باید به‌عنوان فرد آگاه و مسئول خیرخواهانه و دلسوزانه به مربیان یاری رساند. در متون دینی، مربی خیرخواه مربیان به حساب می‌آید. در آیات متعدد قرآن، از انبیا (علیهم‌السلام) تعبیر به ناصح امین شده است که حکایت از خیرخواهی انبیا برای مردم در مقام تربیت آنان دارد (اعراف، ۶۸)؛ زیرا مربی در پی راهنمایی مربیان بوده، راه درست را به آنان نشان داده و آنان را به مقصد و مقصود می‌رساند. ارتباط میان فردی موثر و قابل اتکا رابطه‌ای است که در فضای حمایت‌گرانه شکل گرفته باشد. ارتباط میان فردی باز و همدلانه نمی‌تواند در یک فضای توأم با هراس و تهدید دوام یابد. چنین رابطه‌ای دیر یا زود با دشواری‌های مواجه می‌شود و منجر به گسستگی رابطه می‌گردد. از عوامل بسیار موثر بر فضای حمایت‌گرانه می‌توان تساوی رفتاری با مخاطبان را نام برد. بنابراین، مربی هر اندازه خود را از نظر رفتاری و موقعیت اجتماعی در تراز مخاطبان خود قرار دهد و از نشان دادن برتری‌های خود بپرهیزد، در ایجاد فضای موثر ارتباط حمایت‌گرانه موفق‌تر خواهد بود. یکی دیگر از عوامل موثر بر فضای حمایت‌گرانه برای ارتباط میان فردی، می‌توان از تردید و عدم جزمیت در مقابل تیقن نام برد؛ چراکه به هر میزانی مربی در گفتار و نظریات خود جزمی‌تر باشد و با یقینی غیرقابل تردید با مخاطب خود برخورد نماید، فضا را برای ارتباط حمایت‌گرانه نامناسب‌تر می‌کند. در مقابل، همواره میزانی از تردید و عدم ايقان زمینه را برای ارتباط حمایت‌گرانه مساعدتر می‌کند و به طرف مقابل ما این فرصت را می‌دهد که خود را نشان دهد و ارزیابی کند (فرهنگی، ۱۳۷۳، ص ۱۱-۲۲). مقصود از این مطلب این است که برای ادامه ارتباط باید فرصت اظهارنظر به مربی داد و نظریات ناصواب او را اصلاح و نظرات صواب را تقویت کرد تا ارتباط مربی و مربی موثرتر و بادوام‌تر باشد.

مربی دینی و علاقه‌مند به فعالیت‌های تربیتی همیشه مربیان خود را درک کرده، به حرف‌ها و درد دل‌های آنان گوش فرا می‌دهد تا مورد احترام، علاقه و اعتماد مربیان قرار گیرد. شناخت و درک مربیان به ما کمک می‌کند تا براساس نیازها، نگرش‌ها و علایق مربیان به تربیت و آموزش همت بگذاریم. همان‌طوری‌که که شناخت ویژگی‌ها و توانایی‌های مربیان در بهینه‌سازی آموزشی مسلم است، شناخت اصول و روش‌ها و شیوه‌های مناسب مربوط به آموزش نیز ضروری است. چنان‌که، اگر تربیت بدون توجه به اصول و روش‌های مناسب آموزشی انجام پذیرد، مصداق این فرمایش امام صادق (علیه‌السلام) خواهد بود: «کسی که بدون آگاهی دست به انجام کاری می‌زند، مانند رونده در بیراهه‌ای است»

که هرچه سرعتش بیشتر باشد، از مقصد دورتر خواهد شد»^۱ (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۱، ص ۴۳، ح ۱). بنابراین، درک و برداشت متریبان از مفاهیم یکسان نیست. آنان در حد توانایی ذهنی خود مطالب را می‌فهمند و براساس آن جهان‌بینی خود را می‌سازند. با عنایت به فرمایش رسول گرامی اسلام ﷺ که فرمود: «ما پیامبران موظفیم با هر فرد، مطابق درک و فهم او صحبت کنیم»^۲ (همان، ج ۱، ح ۱۵)، اگر آموزش و تربیت برای متریبان به گونه‌ای صحیح صورت نگیرد، نه تنها از تأثیرات سازنده‌ای برخوردار نمی‌گردد، بلکه می‌تواند پیامدهای زیان‌باری را به دنبال داشته باشد. انگیزه‌های یادگیری متریبان در سنین مختلف فرق می‌کند. هریک از آنان موجودی مستقل با خواسته‌ها و نیازهای عاطفی متمایزند که باید آن‌ها را شناخت و از همان زاویه با آن‌ها برخورد کرد. برنامه و محتوای آموزشی و تربیتی می‌بایستی متناسب با توانمندی‌های جسمی، ذهنی و عاطفی تربی تهیه شود. ارائه روش‌های نامناسب، بدون شک احساس خستگی و بی‌علاقگی ایجاد می‌کند و بار معنایی و یاددهی را از دست می‌دهد.

۵. رفتار محبت‌آمیز: تمایل هر انسان به محبت کردن و مورد محبت دیگران قرار گرفتن، گرایش فطری است که هر فرد آن را در خود می‌یابد. در روایات معصومان (علیهم‌السلام) با توجه به این تمایل انسان، به اهمیت و ضرورت رشد این میل طبیعی پرداخته و نقش آن در زندگی فردی، اجتماعی و معنوی بیان شده است. امام صادق (علیه‌السلام) در این باره می‌فرماید: «قلب‌ها [ی انسان‌ها] بر دوستی با کسی که به آن‌ها نیکی کند و دشمنی با کسی که با آنها بدی کند، سرشته شده است» (حر عاملی، ۱۴۱۲، ج ۱۱، ص ۴۴۵). انسان دارای حب ذات است و هر انسانی خود را دوست دارد و در جهت حفظ حرمت خود می‌کوشد و از موقعیتی که در آن احساس بی‌حرمتی کند پرهیز کرده، با آن به مقابله برمی‌خیزد (حسینی‌زاده، ۱۳۸۸، ص ۱۰۳).

نیاز به عشق و محبت متریبان در سلسله مراتب نیازهای مزلو نیز در مرتبه سوم از نیازها مطرح شده است و عدم ارضای آن، نتایج زیان‌باری در پی خواهد داشت. اگر کودک از والدین و مربیان خود احساس بی‌احترامی کند، دیگر سخنان و تعلیمات آن‌ها نه تنها در او اثر تربیتی نخواهد داشت، بلکه اثر معکوس و ضد تربیتی نیز به بار خواهد آورد، زیرا ممکن است کودک بغض آن‌ها را در سینه داشته و پذیرای حرف‌های آن‌ها نباشد (همان). مزلو به مربیان (و والدین) هشدار می‌دهد که اگر نیاز به محبت به نحو شایسته ارضا نشود، فرزندان به کوچک‌ترین ابراز محبتی پاسخ مثبت می‌دهد و چه بسا دچار انحراف و روابط نامشروع شوند. افرادی که نیازهای آن‌ها به محبت ارضا نشده، در بزرگسالی و در زندگی خانوادگی قادر به ابراز محبت به همسر و فرزندان خود نخواهند بود؛ زیرا مهرورزی و محبت گرچه غریزی است، اما رفتار مرتبط با آن اکتسابی و آموختنی است. اگر مربی ارتباط آموزشی و عاطفی خود با متریبان را به نحو شایسته برقرار و ادامه دهد، بهتر می‌تواند تربیتی را تحت تأثیر قرار داده او را هدایت و رفتارهای او را تغییر دهد. مربی با بیان محبت خویش نسبت به تربی، او را دلبسته خویش می‌گرداند و این دلبستگی بسیار قدرتمند و کار ساز است و می‌تواند فرد را آماده بلکه طالب به دوش گرفتن تکالیف ساخت. ارتباط سازنده که موجب اعتماد تربی گردیده ارتباط همراه با درک تربی و محبت‌آمیز نسبت به اوست. محبت به تربی او را مطیع و منقاد می‌گرداند و موجب حرف شنوی و اطاعت او از مربی خواهد شد؛ زیرا محبت نیاز فطری انسان و گوهری است که در جسم و روح انسان جلوه‌گر می‌شود و باعث رشد و تکامل او خواهد شد و عامل دیگری نمی‌تواند جانشین آن شود، به گونه‌ای که تربیت بدون آن دست‌نیافتنی است؛ چرا که تربیت در بستر محبت شکل می‌گیرد و مهرورزی در جامعه، بدون این دو به کمال نمی‌رسند. این نوع ارتباط در متون دینی بسیار مورد تأکید قرار گرفته است تا جایی که امام باقر (علیه‌السلام) دین اسلام را جز محبت و مهرورزی نمی‌داند و می‌فرماید: «هَلِ الدِّينُ إِلَّا الْحُبُّ» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۷، ص ۹۵).

رفتار محبت‌آمیز مربی با تربی برای یادگیری ایجاد انگیزه می‌کند. ایجاد انگیزش در یادگیری در تربی از جمله وظایف و مهارت‌های مربی به حساب می‌آید و عامل بسیار مهمی در یادگیری است. علاقه‌مندی و اهمیت دادن مربی به آموزش و تربیت متریبان موجب اعتماد متریبان شده و نسبت به آموزش اهمیت بیشتری خواهد داد. در این صورت، مربی رهبر و الگوی متریبان در تمام جهات آموزشی و رفتاری قرار گرفته و از او حرف شنوی خواهند داشت. علاقه‌مندی مربی به تربی یکی از روش‌های تشویق بوده و موجب ایجاد انگیزه در تربی خواهد شد. چنان‌که خداوند به طور مکرر به انسان‌ها اجر معنوی و نعمت‌های اخروی را وعده می‌دهد تا برای دستیابی به آن انگیزه پیدا کنند

۱. أَلْعَامِلُ عَلَى غَيْرِ بَصِيرَةٍ كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ الطَّرِيقِ لَا يُزِيدُهُ سُرْعَةُ السَّيْرِ إِلَّا بُعْدًا.

۲. إِنَّا مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أُمَرَاءُ أَنْ تُكَلِّمَ النَّاسَ عَلَى قَدَرِ عُقُولِهِمْ.

و با انگیزه الهی عمل شایسته انجام دهند. «کسی که برای مال دنیا تلاش کند بهره‌مندش می‌کنیم و هرکه پاداش آخرت خواهد از نعمت‌های آخرت برخوردارش گردانیم...» (آل عمران، ۱۴۵). در برخی از آیات خداوند مزد و پاداش آخرت را به توحید، عمل صالح و استقامت در این راه منوط نموده و فرمود: «به یقین کسانی که گفتند: پروردگار ما خداوند یگانه است، سپس استقامت کردند، فرشتگان بر آنان نازل می‌شوند که نترسید و غمگین مباشید، و بشارت باد بر شما به آن بهشتی که وعده داده شده‌اید.» (فصلت، ۳۰) و در آیه دیگری خداوند عده‌ای از مؤمنان را نام برده، به آنان وعده بهشت داده و رضوان الهی را بزرگترین نعمت شمرده و فرموده است: «خداوند به مردان و زنان با ایمان، باغ‌هایی از بهشت وعده داده که نه‌رها از زیر درختانش جاری است، جاودانه در آن خواهند ماند و مسکن‌های پاکیزه در بهشت‌های جاودان [نصیب آنان ساخته و] [خشنودی و] رضای خدا، [از همه این‌ها] برتر است و پیروزی بزرگ، همین است» (توبه، ۷۲). نقش مربی در ایجاد انگیزه به تحصیل بسیار جدی و اساسی است. یک معلم خوب و عالی می‌تواند زندگی دانش‌آموزان را تغییر دهد. او به‌عنوان یکی از تاثیرگذارترین اشخاص در رشد و رفتار مطلوب دانش‌جویان و مربیان است. معلمان مسئولیتی فراتر از آموزش درس نسبت به آنان دارد، مربی باید با مربیان خود ارتباط صمیمی و مطلوب برقرار کند و بتواند در چندین سطح به آن‌ها نزدیک شود. مربی یادگیری را برای مربیان به کاری شاد و بانشاط تبدیل می‌سازد. زیرا درس‌هایی که محرک و بانشاط باشد برای موفقیت تحصیلی بسیار اساسی هستند.

۲-۶ مؤلفه‌های منفی ارتباط مربی و مربی

مؤلفه‌های منفی ارتباط مربی و مربی با رویکرد اسلامی که بر ارتباط بین آن دو اثر نامطلوب و مخرب می‌گذارد و باید از آن‌ها پرهیز نمود، شامل موارد زیر می‌باشد.

۱. عدم توجه به عواطف و شخصیت مربی: ما عواطف مختلفی را در طول زندگی روزانه تجربه می‌کنیم، که بر ادراک، شناخت، انگیزش و روابط ما با دیگران موثر است. ابراز عواطف مثبت مربی در برخورد با مربی، دوستی و علاقه آنها را پدید می‌آورد و روابط آنان را افزایش می‌دهد. در نظام تربیتی اسلام، مسئله تکریم و شخصیت دادن به فرزندان و مربیان از اهمیت خاصی برخوردار است. پیامبر اکرم فرمود: «به فرزندان خود احترام کنید و آداب آنان را نیکو گردانید»^۱ (حرعاملی، ۱۴۱۲، ص ۱۹۵). توجه نکردن به عواطف و احساسات مربی آثار منفی فراوانی را به بار خواهد آورد که یکی از آن آثار قطع روابط بین مربی و مربی و عدم اعتماد به نفس مربی و عدم اعتماد به دیگران را در پی خواهد داشت. و نیز موجب ایجاد عقده حقارت در آنان خواهد شد و همین عقده حقارت سرچشمه بسیاری از رفتارهای نادرست آنهاست. عواطف مثبت موجب شکل‌گیری نگرش مثبت مربیان به سخنان مربی شده و زمینه را برای همکاری و پذیرش فراهم می‌کند. (ر.ک، حسینی‌زاده، ۱۳۸۸، ص ۸۹-۹۰).

۲. عدم توجه به نیازهای مادی و معنوی و ندادن حق انتخاب و آزادی: یکی از مسائل مهم تربیتی توجه به نیازهای مربیان است؛ نیازهای انسان تنها نیازهای مادی نیست. نیازهای مادی تنها بخشی کوچکی از نیازهای اوست، بخشی از نیازهای روحی، روانی و معنوی دیگری هم وجود دارد که از نیازهای مادی بااهمیت‌تر است، ولی از آنجاکه این نیازها جسمی نیست برای همگان مشهود و محسوس نیستند. عدم توجه مربی به نیازهای روحی و روانی مربی موجب بی‌انگیزگی و عدم پیشرفت تحصیلی او گردیده و به آموزش بی‌میل و به مربی بی‌اعتماد می‌گردد و در نتیجه از وی حرف‌شنوی نخواهد داشت، زیرا آنان والدین و مربیان را مهمترین حامی و روزی‌دهنده خود می‌پندارند و عدم توجه به نیازها اعتماد آنان را نسبت به خود سلب خواهد کرد.

انسان با خصوصیت‌های خاص خود آفریده شده که مسیر تکامل را خود با اراده آزاد و انتخاب آگاهانه پیماید. آیه ۲۹ سوره کهف «فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ» صلاحیت درک فیوضات الهی در سایه حرکت اختیاری میسر می‌شود. با توجه به نقش «انتخاب آزاد» در تکامل انسان باید امکان انتخاب و آزادی در عمل را به مربی داد و او را مانند مهره‌ای بی‌اراده درنیارود و سعی کرد که آموزش‌ها جنبه تحمیلی و وارد کردن فشار نداشته باشد که این امر سبب بی‌ارادگی و عدم استقلال مربی در آینده خواهد شد. در مواردی که مصلحت‌های مربی تقاضای دخالت مربی را داشته باشد باید تا حدی که ممکن است همراه با استدلال منطقی و عقلانی باشد و از مرز راهنمایی عبور نکند. ندادن این حق

۱. اَكْرِمُوا اَوْلَادَكُمْ وَاَحْسِنُوا اَدَابَهُمْ.

بی‌توجهی به فطرت و مخالفت با طبیعت ذاتی انسان است. (مصباح یزدی، مقاله مبانی نظری و اصول عملی تعلیم و تربیت)^۱

۳. عدم مراقبت و نظارت: نظارت فرایندی است که باعث می‌شود عوامل مختلف که در کار تربیت و آموزش مؤثر است برای بهبود موثر یادگیری و همچنین کمک لازم به کارآمد شدن مربیان آگاهانه به کار گرفته می‌شود. یکی از مسائل مهم در امر تربیت مراقبت و نظارت از رفتارهای متریان است؛ تربیت مانند پرورش نهالی است که نیاز شدید به مراقبت دارد. «از وظایف مهم مربی و مدیر، هدایت و نظارت در تربیت است. مربی مسئول، به موقع احتیاجات را برطرف کرده، عوامل مزاحم را حذف و غفلت‌ها را گوشزد می‌کند» (حسینی‌زاده، ۱۳۸۸، ص ۱۳۰). در غیر این صورت بعید است که تربیت به ثمر بنشیند. پیامبر ﷺ در این زمینه فرمود: «مرد سرپرست خانواده خود است و نسبت به زیردستانش مسئول است»^۲ (بخاری، ۱۴۰۱، ص ۲۱۵). بدون نظارت بر رفتار متریان انجام این مسئولیت میسر نیست و یا دست‌کم به صورت مطلوب نخواهد بود.

۴. رفتار توهین‌آمیز: توهین و تحقیر افراد از جمله فرزندان و متریان امری مضموم و ناپسند است؛ زیرا این عمل اقدامی مخرب بوده و حالت نامطلوبی را به فرزندان و متریان منتقل می‌کند. باید توجه داشت هنگامی که متریان نوجوان و جوان خود را با الفاظی چون احمق و بی‌شعور خطاب می‌کنند شرايطی را فراهم آورده تا او عصبانیت و واکنش نشان دهد (اکبری، ۱۳۸۵، ص ۳۳۵) و اقدام به عکس‌العمل کند که منجر به بی‌احترامی و حرمت‌شکنی نسبت به مربی و والدین گردد. تحقیر فرزند از سوی والدین افزون‌بر آنکه فرزند را از والدین متنفر می‌کند به تدریج اعتماد به نفس خود را نیز از دست می‌دهد. «والدینی که نسبت به فرزندان خود بجای آنکه گرم و صمیمی باشند، بی‌توجه و مسخره‌کننده هستند، فرزند رابطه بسیار ضعیف با آنان دارند و آنها را به عنوان الگوهای غیرقابل پذیرش ارزیابی می‌کنند» (بیابانگرد، ۱۳۸۳، ص ۲۸۰).

۷. بحث و نتیجه‌گیری

لیری نمونه‌ای از الگوی ارتباطی را مطرح نموده که مشتمل بر دو بعد سلطه‌گری - سلطه‌پذیری DS و همکاری - مخالفت‌جویی CO است. وی بر این باور است که همه ارتباط‌های انسانی را با استفاده از این دو بعد می‌توان به تصویر کشید. الگوی مطرح‌شده توسط لیری به عنوان چارچوب موافقی برای توصیف رفتار میان‌فردی به اثبات رسیده است. الگوی لیری کاربرد گسترده‌ای دارد و بسیاری از اندیشمندان از آن برای ارزیابی رفتار معلم استفاده کرده‌اند. آنان نمونه‌ای را ساخته‌اند که بر روی دو محور مدل لیری هشت نوع رفتار، رهبری، کمک‌کننده و دوستانه، درک‌کننده و حمایت‌کننده، مبتنی بر دادن آزادی و مسئولیت، نامطمئن، ناراضی، سرزنش‌کننده و جدی در کلاس را می‌توان نشان داد. مربیان هنگام رفتار و تعامل با دانش‌آموزان خود ممکن است درجات مختلفی از رفتار را در مقیاس مذکور از خود نشان دهند.

براساس دیدگاه اسلام نقش مربی در ارتباط با مربی مسئولانه و عادلانه است. در رویکرد اسلامی، ارتباط مربی و مربی دارای دو محور اصلی مسئولیت‌پذیری در برابر مسامحه‌کاری و مواجه عادلانه در برابر رفتار تبعیض‌آمیز می‌باشد. مسئولیت‌پذیری مهم‌ترین محور الگوی ارتباط مربی و مربی به حساب می‌آید. مربی مسئولیت‌پذیر مراقبت از مربی را یک وظیفه الهی دانسته، در انجام آن تقرب به خدا را در نظر می‌گیرد و کوتاهی از آن را مخالفت با وظیفه دینی تلقی می‌نماید. امام علی (علیه السلام) بر اهمیت مسئولیت‌پذیری تأکید می‌ورزند و مربی را مسئول ادب مربی می‌دانند. مربیان مسئول نهایت تلاش خود را به کار می‌گیرند تا فرزندان و متریان به نیکی پرورش یافته و اعمال شایسته انجام دهند.

در رویکرد اسلامی، مربی به گونه‌ای با مربی برخورد می‌کند که در چارچوب رفتار مسئولانه و عادلانه و توجه به نیازهای آنان و توان‌شان، به رهبری آنان می‌پردازد و رفتار یاری‌کننده و درک‌کننده و محبت‌آمیز از خود نشان می‌دهد. همچنین، وی از تسامح و بی‌تفاوتی دوری می‌جوید و نسبت به نیازها و عواطف‌شان بی‌توجه نیست و رفتار توهین‌آمیز از خود نشان نمی‌دهد. افزون‌بر این، مربی رابطه مستحکمی با آنان برقرار می‌کند و نقش محبتی، حمایتی و مراقبتی، آموزشی، تادیبی، انضباطی دارد. در این رویکرد، مربی از هیچ نوع راهنمایی به مربی خویش دریغ نمی‌کند، خیر و سعادت آنان را می‌خواهد و به آنان احترام می‌گذارد و در تکریم شخصیت آنان می‌کوشد و آنان را وادار به عصیان در برابر مربیان نمی‌کند.

1. <https://mesbahyazdi.ir>

۲. الرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَ كُلُّ رَاعٍ مُسْتَوِلٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

همان‌گونه که گفته شد، در انجام مسئولیت باید به توان و نیازهای مربیان توجه کرد و عادلانه و منصفانه با آنان برخورد نمود. توان مربی یکی از محورهای مهم الگوی ارتباطی بین مربی و مربی به شمار می‌رود، چراکه چنانچه مربی بیش از حد از مربی انتظار داشته باشد، مربی به علت عدم توانایی در انجام آن انزوا و گوشه‌گیری را در پیش گرفته و به آسیب‌های اجتماعی و روانی دچار خواهد شد. همچنین، مربی مسئولیت‌پذیر باید به نیازهای مربیان اعم از جسمانی، روانی، ذهنی، اجتماعی و معنوی مربی توجه نماید و زمینه‌های تربیتی را به‌گونه‌ای فراهم آورد که این نوع نیازها برآورده شود تا وی به‌عنوان یک فرد جامع پرورش یابد. افزون‌بر این، رعایت عدالت و انصاف یکی دیگر از محورهای اصلی ارتباط مربی و مربی است. مربیان مواجهه مربی با هموعان خود را می‌سنجند؛ اگر رفتار مربی را عادلانه یا تبعیض‌آمیز ببینند، آن را می‌آموزند و همان رفتار را در مواجهه با دیگران به کار می‌گیرند. مربی در تمام رفتارها الگوی مربی است؛ او هرچه انجام دهد مربی از او می‌آموزد و همه رفتارهای مربی را زیر نظر دارد. از این رو، مربی باید بسیاری از اصول مهم اخلاقی و آموزشی را در خود نهادینه کرده و بیش از افراد دیگر مراقب رفتار و اعمال خود باشد. افزون‌بر محورهای اصلی ارتباط مربی و مربی که مورد بررسی قرار گرفت، مؤلفه‌هایی نیز در این رویکرد قرار دارند که مؤلفه رهبری، رفتار یاری‌کننده و درک‌کننده، رفتار مبتنی بر اعطای مسئولیت و آزادی، رفتار محبت‌آمیز و ایجاد انگیزه، از مهم‌ترین مؤلفه‌های مطلوب به شمار می‌روند. در مقابل مربی مسئولیت‌پذیر از رفتار تبعیض‌آمیز، توهین و تحقیر و عدم توجه به نیازهای مربی پرهیز می‌کند، به عواطف و شخصیت مربی خود احترام می‌گذارد و در تمام روند تعلیم و تربیت از مربی خویش مراقبت و نظارت به عمل می‌آورد تا مبدا دچار لغزش و غفلت گردیده و دچار انحراف گردد.

در نتیجه، مسئولیت‌پذیری و مواجهه عادلانه با مربی محورهای اصلی رویکرد اسلامی را تشکیل می‌دهد. در مقایسه با الگوی ارتباطی لیری که بر محور سلطه‌گری در برابر سلطه‌پذیری و همکاری در برابر مخالفت‌جویی می‌چرخد، در رویکرد اسلامی بر مسئولیت‌پذیری در برابر مسامحه‌کاری و مواجهه عادلانه در برابر رفتار تبعیض‌آمیز تأکید می‌شود. از این رو، دغدغه اصلی مربی مسئولیت‌پذیری و رفتار عادلانه وی با مربی است. همچنین، مؤلفه‌هایی نیز در رویکرد اسلامی وجود دارد که در برابر هشت نوع رفتار مربی شامل رهبری، کمک‌کننده و دوستانه، درک‌کننده و دوستانه، مبتنی بر دادن آزادی و مسئولیت، نامطمئن، ناراضی، سرزنش‌کننده و رفتار جدی در کلاس در مدل رفتاری تعامل بین فردی و ابلز و همکاران قرار دارد. همچنان‌که در مدل رفتاری و ابلز و همکاران برخی مؤلفه‌ها مثبت و برخی دیگر منفی‌اند، در رویکرد اسلامی نیز این دو نوع دسته‌بندی مطرح است. افزون‌بر این، مؤلفه رهبری، حمایت‌کننده، درک‌کننده و اعطای آزادی و مسئولیت، در هر دو نوع رویکرد مشترک‌اند. با این همه، در رویکرد اسلامی، مؤلفه‌های مثبتی چون توجه به توان و نیاز مربی و رفتار محبت‌آمیز و نیز مؤلفه‌های منفی مانند عدم توجه به عواطف و شخصیت مربی، عدم توجه به نیازهای مادی و معنوی، عدم مراقبت و نظارت و رفتار توهین‌آمیز، وجود دارند که در مدل رفتاری و ابلز و همکاران به چشم نمی‌خورد. در برابر، در مدل رفتاری و ابلز و همکاران بر مؤلفه‌های منفی همچون رفتار نامطمئن، ناراضی، سرزنش‌کننده و رفتار جدی در کلاس تأکید می‌شود.

منابع

۱. قرآن کریم، ترجمه فولادوند و مکارم شیرازی
۲. نهج البلاغه، ترجمه فیض الاسلامی. (۱۳۹۲ق). قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۳. اخوان الصفا. (۱۴۰۵ق). رسائل اخوان الصفا و خلائ الوفاء. قم: مرکز نشر مکتب الاعلام الاسلامی.
۴. اکبری، ابوالقاسم. (۱۳۸۵). مشکلات نوجوانی و جوانی. بی جا: نشر رشد و توسعه.
۵. امیری، حسین. (۱۳۸۷). «رابطه معلم و شاگرد و تاثیر آن بر بهداشت روانی کودکان». ماهنامه آموزشی تربیتی پیوند، شماره ۳۴۲-۳۴۳. ص ۵۲.
۶. بازرگان، زهرا و ناهید صادقی. (۱۳۸۰). «بررسی رفتار میان فردی معلمان با دانش آموزان مدارس راهنمایی دخترانه تهران». مجله روان شناسی و علوم تربیتی، ۳۱(۲): ۹۹-۱۲۱.
۷. بحرانی، یوسف. (۱۴۱۶ق). الحادیق الناطره فی احکام العترة الطاهرة. ج ۱ و ۲، قم: موسسه نشر اسلامی.
۸. بخاری النجفی، محمد بن اسماعیل. (۱۴۰۱). الصحيح. بیروت: دارالفکر.
۹. برقی، احمد بن محمد. (۱۳۷۱). المحاسن. ج ۲، قم: دار الکتب الاسلامیه.
۱۰. بیابانگرد، اسماعیل. (۱۳۸۳). روانشناسی نوجوانان. قم: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۱۱. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد. (۱۳۶۶). غررالحکم و دررالکلم. قم: دفتر تبلیغات حوزه علمیه.
۱۲. جمعی از نویسندگان. (بی تا). فرهنگ فلسفه و علوم اجتماعی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
۱۳. حرانی، حسن بن علی بن شعبه. (۱۴۰۴ق/۱۴۰۰). تحف العقول عن آل الرسول. تصحیح علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین.
۱۴. حرعاملی، محمد بن حسن. (۱۴۱۲ق). وسائل الشیعه. ج ۱۷، قم: موسسه آل البيت.
۱۵. حسینی زاده، سید علی. (۱۳۸۸). سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت علیهم السلام. جلد اول، تربیت فرزند، قم: موسسه چاپ زیتون.
۱۶. سبحانی، جعفر. (۱۳۸۷). مری نمونه (تفسیر سوره لقمان). قم: موسسه امام صادق.
۱۷. شعبانی، حسن. (۱۳۷۱). مهارت های آموزشی و پرورشی (روش ها و فنون تدریس). ج ۱، تهران: سمت.
۱۸. شهید ثانی، زین العابدین ابن علی. (۱۳۶۸). منیه المرید فی ادب المفید و المستفید. تحقیق رضا مختاری، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
۱۹. عمید، حسن. (۱۳۷۵). فرهنگ عمید. تهران، امیرکبیر.
۲۰. غزالی، محمد بن محمد. (۱۳۶۴). احیا علوم الدین. ترجمه مرید الدین خوارزمی، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
۲۱. فرهنگی، علی اکبر. (۱۳۷۳). مبانی ارتباطات سازمانی. تهران تایمز.
۲۲. فعالی، محمدتقی. (۱۳۹۷). مبانی سبک زندگی اسلامی. تهران: موسسه آل یاسین، چ سوم.
۲۳. قرائتی، محسن. (۱۳۷۴). تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن.
۲۴. کارآمد، حسین. (۱۳۹۷). درآمدی بر روش ها و فنون تدریس. قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی.
۲۵. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۳۶۳). الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ پنجم.
۲۶. کوهساری، سمیه. (۱۳۹۶). «بررسی وضعیت سبک های تعاملی معلمان ریاضی با دانش آموزان، نشریه علمی پژوهشی - آموزش و ارزشیابی». ۱۰(۲۹): ۱۳-۲۸. دانشگاه آزاد اسلامی ساری.
۲۷. مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ق). بحار الانوار. بیروت: موسسه الوفاء، چاپ دوم.
۲۸. مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۹ق). بحار الانوار. لدر اخبار الاثمه الاطهار، بیروت: دار الاضواء.
۲۹. محسنیان راد، مهدی. (۱۳۸۴). ارتباط شناسی: ارتباطات انسانی (میان فردی، گروهی، جمعی). چاپ ششم، تهران: سروش.
۳۰. محسنیان راد، مهدی. (۱۳۶۹). ارتباط شناسی: ارتباطات انسانی (میان فردی، گروهی، جمعی). چاپ اول، تهران: سروش.

۳۱. مسکویه، احمد بن محمد بن یعقوب. (۱۳۷۱). تهذیب الاخلاق و تطهیر الاغراق. قم: بیدار.
۳۲. مصباح یزدی، محمد تقی. (بی تا). مقاله مبانی و اصول عملی تربیت. قم: موسسه آموزشی - پژوهشی امام خمینی.
۳۳. نراقی، محمد مهدی. (بی تا). جامع السعادات. ج ۳، نجف: دارالنعمان للطباعة و النشر.
۳۴. نوری، حسین. (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل...، قم: موسسه آل البيت.

References

35. A group of authors (No date), Dictionary of Philosophy and Social Sciences , Tehran, Institute for Human Sciences Research. [in Persian]
36. Akbari, Abolghasem, (2006), Problems of Adolescence and Youth, out of place, The publication of growth and development. [in Persian]
37. Akhwan al-Safa, (1984), The Letters of Akhwan al-Safa and Khalan Al-Wafa, Qom, Publishing Center of the School of Islamic Studies. [in Persian]
38. Amid, Hassan (1996), Amid Culture, Tehran, Amirkabir. [in Persian]
39. Amiri, Hossein (2008), Teacher-student relationship and its impact on children's mental health, Peyvand Educational and Training Monthly, No. 342-343. [in Persian]
40. Bahrani, Youssef (1995), al-Hadaïq al-Nazrah fi Ahkam al-Itrah al-Tahirah, vol.1 and 2, Qom, Islamic Publishing House. [in Persian]
41. Barqi, Ahmad bin Muhammad (1993), Al-Mahasin, vol. 2, Qom, Dar al-Kutub al-Islamiyya. [in Persian]
42. Bazargan, Zahra, Nahid Sadeghi, (2001), Study of Interpersonal Behavior of Teachers with Students of Girls' Middle Schools in Tehran, Journal of Psychology and Educational Sciences, Year 31, No. 2, pp. 99-121, University of Tehran. [in Persian]
43. Biyyabangard, Ismail (2004), Adolescent Psychology, Qom, Islamic Culture Publishing House. [in Persian]
44. Brekelmans, M., Sleegers, P., & Fraser, B. J. (2000). Teaching for active learning. In P. R. J. Simons, J. L. van der Linden, & T. Duffy (Eds.), New Learning (pp. 227-242). Dordrecht: Kluwer
45. Bukhari al-Najafi, Muhammad bin Ismail (1401AH), al-Sahih, Beirut, Dar al-Fikr. [in Persian]
46. Den Brok, P., Brekelmans, M., & Wubbels, T. (2004). Interpersonal teacher behavior and student outcomes. School Effectiveness and School Improvement, 15, 407-442.
47. Fa'ali, Mohammad Taqi (2018), Foundations of an Islamic Lifestyle , Third Edition, Tehran, Al-Yasin Institute. [in Persian]
48. Farhangi, Ali Akbar (1994), Fundamentals of Organizational Communication, Tehran Times. [in Persian]
49. Ghazali, Muhammad ibn Muhammad (1985), The Revival of the Sciences of the Faith, translated by Murid al-Din al-Khwarizmi, Tehran, Scientific and Cultural Publications. [in Persian]
50. Har'Amili, Muhammad ibn Hassan (1991), Wasa'il al-Shi'ah, vol. 17, Qom, Aal al-Bayt Institute. [in Persian]
51. Harrani, Hassan bin Ali bin Shaba (2004), Tahafu Al-'Uqul 'an Al-Rasul, edited by Ali Akbar Ghaffari, Qom, Jami'ah Mudarrisin. [in Persian]
52. Hosseinzadeh, Seyyed Ali (2009), The Educational Life of the Prophet and Her Household (PBUH), Volume 1, Raising Children, Qom, Zeytoon Printing Institute. [in Persian]
53. Karamad, Hossein (2018), An Introduction to Teaching Methods and Techniques, Qom, Al-Mustafa International Translation and Publishing Center. [in Persian]

54. Kohsari, Somayeh (2017), Studying the status of interactive styles of mathematics teachers with students, Scientific Research Journal - Education and Evaluation, Year 10, Issue 29, Islamic Azad University of Sari. [in Persian]
55. Kulayni, Muhammad ibn Yaqub (1984), Al-Kafi, Tehran Dar al-Kutub al-Islamiyya, fifth edition. [in Persian]
56. Leary, T. (1957). An interpersonal diagnosis of personality. New York: Ronald Press Company.
57. Majlisi, Muhammad Baqir (1403 AH), Bihar al-Anwar, Beirut, Al-Wafa Institute, second edition. [in Persian]
58. Majlisi, Muhammad Baqir (2009), Bihar al-Anwar li Durar Akhbar al-A'immat al-Athar , Beirut, Dar Al-Adwa. [in Persian]
59. Mesbah Yazdi, Mohammad Taghi, Bi Ta, article on the principles and practical principles of education, Qom, Imam Khomeini Educational and Research Institute. [in Persian]
60. Miskawayh, Ahmad bin Muhammad bin Yaqoub (1371AH), Tahhib al-Akhlaq and Tathir al- Ighraq, Qom, Bidar. [in Persian]
61. Mohsenian Rad, Mehdi (1990), Communicology: Human Communication (Interpersonal, Group, Mass), First Edition, Tehran, Soroush. [in Persian]
62. Mohsenian-Rad, Mehdi (2005), Communication: Human Communication (Interpersonal, Group, Collective), 6th edition, Tehran, Soroush. [in Persian]
63. Nahjul-Balagha, translated by Fayz al-Islam Bit, Qom, Qom Seminary Teachers' Association. [in Persian]
64. Naraqi, Muhammad Mahdi (No date), Jame' al-Saadat, vol. 3, Najaf, Dar al-Nu'man for Printing and Publishing. [in Persian]
65. Nouri, Hussein (1987), Mustadrak al-Wasayl..., Qom, Al-Al-Bayt Institute. [in Persian]
66. Qaraati, Mohsen (1995), Interpretation of Noor, Tehran, Cultural Center for Lessons from the Quran. [in Persian]
67. Shabani, Hasan (۱۹۹۲), Teaching and Educational Skills (Methods and Techniques of Teaching) , Vol. 1, Tehran, Samt. [in Persian]
68. Shabani, Hassan (1992), Educational and Training Skills (Teaching Methods and Techniques), Vol. 1, Tehran, Samt. [in Persian]
69. Shahid Thani, Zayn al-Abidin ibn Ali (1989), Muniya al-Mureed fi adab al-Mufid va al-Mustafid, researched by Reza Mokhtari, Qom, Islamic Propaganda Office Publications Center. [in Persian]
70. Sobhani, Jafar (2008), Model Teacher (Explanation of Surah Luqman), Qom, Imam Sadiq Institute. [in Persian]
71. Tamimi Amadi, Abdul Wahid bin Muhammad (1987), Ghurar al-Hikam and Durar al-Kalim, Qom, Seminary Propaganda Office. [in Persian]
72. The Holy Quran, translated by Foladvand and Makarem Shirazi. [in Persian]
73. Wubbels, T., & Brekelmans, M. (2005). Two decades of research on teacher-student relationships in class. International Journal of Educational Research, 43, 6-24.
74. Wubbels, T., Creton, H. A., & Hooymayers, H. P. (1985). Discipline problems of beginning teachers, interactional teacher behaviour mapped out. Paper Presented at Annual Meeting American Education Research Association, Chicago, IL.
75. Wubbles, T., Levy, J.A. (1991) "comparaison of Interpersonal Behavior of Dutch and American teachers". International Journal of Intercultural Relation, Vol.15, pp. 1-18.